

Особливості діяльності банків з іноземним капіталом в Україні

Розкрито сутність понять «банк з іноземним капіталом» та «іноземний банк». Проаналізовано участь іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі та діяльність банків з іноземним капіталом в період фінансової нестабільності. Розглянуто напрямки впливу іноземного капіталу на розвиток банківської системи України і вітчизняної економіки.

Ключові слова: банк з іноземним капіталом, іноземний банк, іноземний капітал, фінансова глобалізація, банківська система.

Економічний розвиток країни в сучасному світі значною мірою залежить від її участі в міжнародних відносинах. Світовий досвід свідчить, що жодна країна не спромоглася створити повноцінну економіку, ізолювавши себе від світової економічної системи.

Глобалізація, через механізми іноземних інвестицій, проявляється у взаємопроникненні окремих національних економік у вигляді вільного переливання фінансового капіталу між національними та регіональними ринками капіталу. Банки як фінансові посередники забезпечують збалансування інтересів суб'єктів господарювання та дрібних інвесторів з контрагентами, які шукають вільних інвестиційних ресурсів на фінансовому ринку країни. У цих умовах зростає роль банків із мобілізації вільних ресурсів і їх надання іншим учасникам ринку, які відчують у них тимчасову потребу. Від зростання ресурсного потенціалу банків значно залежать сприятливий інвестиційний клімат у країні, інтеграція банківської системи у світове співтовариство та вихід економіки з кризи. Тому проблема залучення іноземного капіталу у банківську систему України для підвищення рівня достатності ресурсного потенціалу є досить актуальною для дослідження.

Дослідженню впливу іноземного капіталу на функціонування банківської системи України присвячена низка наукових публікацій Н. Шелудько, О. Барановського, К. Павлюка, В. Гейця, А. Мороза, Т. Смовженко, Ф. Шпиго О. Васюренка, О. Дзюблюка, А. Єпіфанова, М. Савлука, Н. Савченка, І. Сала, В. Стельмаха, А. Кузнецової та інших авторів.

Наявність банків з іноземним капіталом в Україні позитивно впливає на розвиток фінансової системи, сприяє залученню іноземних інвестицій і розширенню ресурсної бази соціально-економічного розвитку. Однак є досить серйозні фінансові й економічні ризики швидкого зростання частки іноземного банківського капіталу, пов'язані з можливою втратою суверенітету у сфері грошово-кредитної політики, можливим посиленням нестабільності, несподіваними коливаннями ліквідності банків, спекулятивними змінами попиту та пропозиції на грошово-кредитному ринку, можливим відпливом фінансових ресурсів. Тому розв'язання питання про форми й масштаби розширення присутності іноземного банківського капіталу на ринку банківських послуг має бути підпорядковано стратегічним цілям соціально-економічного розвитку, підвищення національної конкурентоздатності, економічної безпеки, зміцнення грошово-кредитної системи України [1].

Метою статті є дослідження особливостей діяльності банків з іноземним капіталом в Україні та впливу на розвиток вітчизняної банківської системи.

Різні джерела подають різноманітні визначення таких понять, як: «іноземний капітал», «банк з іноземним капіталом», «іноземний банк» тощо. Традиційним показником, який характеризує участь іноземного капіталу в банківській системі країни, є наявність у статутному капіталі банку частки, яка належить нерезиденту. Поняття «іноземний капітал» висвітлюється в різноманітних формах капіталу (приватний, акціонерний, державний, банківський, промисловий, фінансовий та капітал міжнародних фінансово-кредитних організацій та ін.), який належить закордонним власникам. Тобто, залежно від напрямків входження і суб'єктів, яким належить капітал, можна визначити головне його призначення [2].

За формою інвестування виокремлюють формування власного капіталу в грошовій, матеріально-речовій формі та у формі фінансових активів. Чинним законодавством України передбачено формування власного капіталу банків лише у грошовій формі в національній та вільно конвертованій іноземній валюті. Тому іноземний банківський капітал – це сукупність коштів у грошовій формі, які залучені або позичені банком у нерезидентів та використовуються для здійснення банківської діяльності задля одержання прибутку [3].

Однак немає однастайності у розумінні та визначенні понять «іноземний банк» та «банк з іноземним капіталом». Згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність», банк з іноземним капіталом – це банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному іноземному інвесторові, становить не менше 10 відсотків [4]. При цьому, згідно із Законом України «Про режим іноземного інвестування», іноземні інвестори – особи, які провадять інвестиційну діяльність на території України (юридичні особи, створені відповідно до законодавства іншого, ніж законодавство України; фізичні особи – іноземці, які не мають постійного місця проживання на території України і не обмежені у дієздатності; іноземні держави, міжнародні урядові та неурядові організації; інші іноземні суб'єкти інвестиційної діяльності, які визнаються такими відповідно до законодавства України) [5]. «Енциклопедія банківської справи» за редакцією В. Стельмаха подає визначення банку з іноземним капіталом як банку, який функціонує на території країни і капітал якого частково або повністю належить іноземним інвесторам [6].

На думку І. Івасіва та Р. Корнилюка, за умов поширеної у вітчизняних підприємств практики виведення коштів за кордон із подальшим їх інвестуванням через офшорні компанії, до групи банків із іноземним капіталом входять кредитні установи, які за економічною сутністю слід зарахувати до:

- «псевдоіноземних банків», прямими власниками яких є іноземні компанії, що, своєю чергою, належать вітчизняним інвесторам (оскільки у випадку офшорних банків це є метод оптимізації оподаткування);
- або «квазііноземних банків» із міноритарною участю іноземних інвесторів, які також важко назвати іноземними, оскільки їхні власники можуть бути усунуті від стратегічного контролю над управлінням компанією [7].

Поряд з поняттям «банк з іноземним капіталом» виділяють поняття «іноземний банк». Головними ознаками іноземного банку є розташування центру прийняття стратегічних рішень за кордоном і контроль іноземних власників [8]. На думку С. В. Мочерного, іноземний банк – це банк, який повністю або частково належить іноземному капіталу (приватному, колективному або державному) і діє насамперед у його інтересах. Діяльність іноземного банку перебуває під юрисдикцією національного законодавства і спрямовується в інтересах країни перебування [9]. У тлумачному словнику О. Островської суть поняття «іноземний банк» розкривається як банк, що визнаний таким згідно з законодавством іноземної

країни, на території якої він зареєстрований. При цьому у формулюванні не визначається, яка частка іноземного капіталу має бути вкладена в банківську уставу для отримання статусу іноземного банку, а тільки зазначається реєстрація згідно з законодавством [10].

У науковому середовищі, а також у документах міжнародних організацій найпоширенішими є такі трактування поняття «іноземний банк»: банк, центральний офіс якого міститься за кордоном; банк, 50% і більше якого належить прямим іноземним інвесторам, за винятком офшорних власників (в інших інтерпретаціях: 10 %, 51%, 100%) [7].

У процесі інтеграції вітчизняної банківської системи в європейській економічній простір активно збільшується кількість іноземних банків в Україні, зростає частка іноземних інвесторів у капіталі українських банків. Як бачимо з табл. 1, за останні роки кількість банків, що мають у статутному капіталі іноземного інвестора, збільшилась і станом 01.09.2012 р. на ринку функціонувало 55 банків за участю іноземного капіталу, в тому числі 23 із них – із 100% іноземним капіталом, що становить 13% від загальної кількості банків (табл. 1).

Іншим суттєвим індикатором значної присутності іноземних банків у вітчизняному банківському секторі є частка іноземного капіталу в сукупному статутному фонді банківської системи України. Інформація, наведена в табл. 1, дає підстави стверджувати, що позиції іноземних банків у банківському секторі України посилюються – частка іноземного капіталу станом на 01.09.2012 р. становила 42,9%. Зростання іноземного капіталу в банківській системі України свідчить про його значний вплив на банківський сектор в цілому та економіку України загалом.

Ще одним яскравим підтвердженням значної ролі іноземного капіталу в банківській системі України є поведінка іноземних банків в умовах фінансової кризи. Так, іноземні банки краще за вітчизняні відреагували на заклики НБУ щодо підвищення капіталізації, збільшивши протягом кризи загальний обсяг власного капіталу на 38%, у той час як власний капітал банків з українським капіталом знизився на 17%. Відтак іноземні інвестори продемонстрували стратегічний інтерес до українського банківського сектору [12].

Можна стверджувати, що в Україні майже кожен четвертий банк з іноземним капіталом, а кожен десятий – зі стовідсотковим. Регіональна мережа філій та відділень банків з іноземним капіталом зумовлена економічною привабливістю

Таблиця 1

Показники розвитку банківських установ з іноземним капіталом [11]

Показники	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	01.09.2012 р.
Кількість банків за реєстром	198	198	197	194	198	176
Кількість діючих банків	175	184	182	176	176	175
Кількість банків на стадії ліквідації	19	13	14	18	21	24
Кількість банків з іноземним капіталом, у т. ч.:	47	53	51	55	53	55
із 100%-ним іноземним капіталом	17	17	18	20	22	23
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	35,0	36,7	35,8	39,3	41,9	42,9

регіонів, а це насамперед великі міста – Київ, Дніпропетровськ, Донецьк, Харків, Запоріжжя. Саме в цих регіонах виробляється близько двох третин загального обсягу ВВП та функціонують великі підприємства [13].

Фінансова криза 2008-2010 рр. стала індикатором, що дала змогу встановити значення іноземних банків для економіки України, зокрема справжні мотиви їх експансії, характер впливу на економічне життя країни та рівень ризиків для економічної безпеки держави. Розширення присутності в Україні міжнародних фінансових груп мало низку позитивних наслідків для нашої держави, а саме: зросла капіталізація банківської системи; посилилась конкуренція на ринку банківських послуг та розширився спектр банківських продуктів; збільшилися можливості диверсифікації ризиків; відбувся перехід до міжнародних стандартів нагляду й регулювання банківської діяльності; збільшилася пропозиція кредитних ресурсів (останніх 2-3 роки кредитний портфель поповнювався щороку щонайменше на 50% насамперед завдяки дешевим зарубіжним позикам) [14].

Потрібно наголосити, що розширення доступу вітчизняної банківської системи до зовнішнього фінансування значною мірою забезпечило розв'язання такої гострої економічної суперечності, як невідповідність між обсягами заощаджень і потребою в інвестиціях.

На відміну від вітчизняних банків, які були вимушені оголошувати технічні дефолти перед іноземними кредиторами і вести переговори про реструктуризацію боргу або ж погоджуватись на введення тимчасової адміністрації, націоналізацію чи ліквідацію, іноземні банки покривали фінансовий дефіцит не лише за рахунок суттєвих вливань з боку акціонерів та міжнародних фінансових організацій, але й упроваджуючи низку антикризових заходів.

У першу чергу, іноземні банки проводили політику зниження витрат, яка проявлялася у зменшенні видатків на рекламу, маркетинг, адміністративні функції. Важливим резервом для оптимізації витрат став перегляд контрактів з орендодавцями, з огляду на падіння ринку нерухомості. Іноземні банки скорочували мережу банкоматів, платіжних терміналів і навіть територіальних відділень.

Під час кризи іноземні банки використовували найрізноманітніші форми реструктуризації залежно від обраних стратегічних цілей, а саме:

- корпоративну реструктуризацію (реорганізація), до видів якої належать злиття, приєднання, поділ, виділення та перетворення.
- реструктуризацію бізнес-процесів іноземних банків. Відбувалася у формі створення нових відділів з роботи з проблемною заборгованістю, впровадження більш централізованої моделі прийняття кредитних рішень, закриття збиткових точок продаж.
- реструктуризацію активів. Іноземні банки з високим рівнем проблемної заборгованості нерідко продавали портфелі «поганих кредитів» колекторським компаніям [15].

Проте, фінансова криза висвітлила проблему розділення банківської системи на фрагменти (табл. 2).

Чисто формальна фрагментація (за походженням капіталу) банківської системи України на український, західний і російський фрагменти, має за собою змістовну фрагментацію за їх стратегічною метою присутності в країні.

Українському фрагменту банківської системи, як підсистеми української економіки, остання задає його стратегічну мету – постачання фінансового ресурсу до всіх її платоспроможних суб'єктів і в першу чергу – господарюючих.

Стратегічна мета банків з західним капіталом ними задекларована – кредитування населення для придбання імпортованих товарів, тобто стимулювання спо-

Таблиця 2

Основні показники діяльності банків по групах за джерелами походженням капіталу, станом на 01.07.2010 р. (млрд. грн.) [16]

№	Показник	Банки з українським капіталом	у тому числі:		Банки з західним капіталом	Банки з російським капіталом	Разом
			Державна форма власності ¹	Недержавна форма власності			
	Кількість банків в групі	115	5	110	39	10	164
1.	Активи	431,11	152,69	278,42	367,59	78,62	877,31
	<i>Частка групи в загальному обсязі, %</i>	<i>49,14</i>	<i>17,40</i>	<i>31,74</i>	<i>41,90</i>	<i>8,96</i>	<i>100,00</i>
2.	Власний капітал	77,60	38,13	39,47	38,25	9,71	125,56
	<i>Частка групи в загальному обсязі, %</i>	<i>61,81</i>	<i>30,37</i>	<i>31,44</i>	<i>30,46</i>	<i>7,73</i>	<i>100,00</i>
3.	Співвідношення (Власний капітал/Активи), %	18,00	24,97	14,18	10,41	12,34	14,31
4.	Кредитний портфель	312,32	106,48	205,84	295,46	63,34	671,12
	<i>Частка групи в загальному обсязі, %</i>	<i>46,54</i>	<i>15,87</i>	<i>30,67</i>	<i>44,03</i>	<i>9,44</i>	<i>100,00</i>
4.1.	у т.ч. Кредити, фізичним особам	55,58	11,14	44,44	135,20	8,68	199,47
	<i>Частка групи в загальному обсязі, %</i>	<i>27,86</i>	<i>5,58</i>	<i>22,28</i>	<i>67,78</i>	<i>4,35</i>	<i>100,00</i>
	Депозити, разом	216,98	59,35	157,62	167,78	35,52	420,27
5.	Депозити фізичним особам	132,35	36,15	96,20	84,42	20,51	237,27
	<i>Частка групи в загальному обсязі, %</i>	<i>55,78</i>	<i>15,23</i>	<i>40,54</i>	<i>35,58</i>	<i>8,64</i>	<i>100,00</i>

¹ Показники підгруп: частки банків «державна форма власності» і «недержавна форма власності» (банки з українським капіталом) розраховані до загального значення по системі.

живання українським населенням товарів, вироблених іноземними економіками, шляхом їх оплати в борг. Варто зазначити, що темпи приросту кредитів, виданих банками з іноземним капіталом, під час кризи залишилися вищими порівняно з вітчизняними.

Як видно з рис. 1, кредитний портфель банків з іноземним капіталом за 2008 р. становив понад 400 млрд. грн., або 57% загальної кредитної заборгованості. Значна частина цих кредитів (понад 65%) була надана фізичним особам (переважно на споживчі цілі).

Таким чином, залучаючи дешеві кредитні ресурси материнських банків та іноземних інвесторів, банки з іноземним капіталом надавали кредити в іноземній валюті за високими ставками на придбання товарів споживання, переваж-

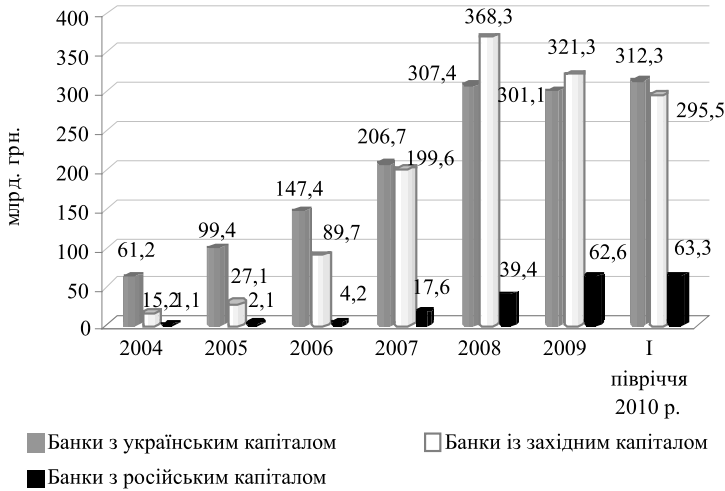

Рис. 1. Кредити банків за походженням їх капіталу [16]

но іноземного виробництва, чим працювали на розвиток економіки цих держав, що негативно вплинуло на вітчизняну економіку і призвело до деіндустріалізації України. Внаслідок такої кредитної політики в країні сформувалась велика заборгованість в іноземній валюті, що створює значні труднощі для її повернення, загрожуює стійкості національної валюти.

Російський фрагмент має своєю стратегічною метою через кредитування найбільш якісних промислових активів, в т. ч. і стратегічних, сприяти їх переходу під контроль російського капіталу та зміцненню позицій останнього на українському ринку [16].

Домінуючу позицію на українському ринку банківських послуг займають системні банки I групи: «Райффайзенбанк Аваль», «Укрсоцбанк», «УкрСиббанк», «ОТР банк», «Альфа-банк» та ін. Усі ці банки є банками з іноземним капіталом і впродовж останнього десятиліття на ці фінансово-кредитні установи припадає близько 65–70% активів усієї банківської системи України, а в середньому на 120 малих банків IV групи – 8% активів. Практично це означає, що розвиток малих і середніх банків значною мірою обмежений їхніми можливостями із запозичення коштів на різних ринках, передусім на фінансових, а також їхньою малою привабливістю для великих корпоративних клієнтів. Викликає занепокоєння і те, що кредитна політика основних гравців банківського ринку орієнтована на розвиток лише тих секторів економіки, що мають порівняно високі прибутки і не створюють конкурентних загроз зарубіжним компаніям.

Серйозною загрозою діяльності іноземного капіталу в Україні є захоплення вітчизняних стратегічних об'єктів, що може відбуватися через видачу кредитів, які умисно не будуть повернені, і подальшого банкрутства з переходом застави у вартість іноземного банку. Як наголошує Н. Шелудько, «їх досить агресивна політика може мати на меті не отримання прибутку, а захоплення певних галузей економіки шляхом видачі кредитів за демпінговими ставками» [17, с. 56]. Серед прикладів, які наводять аналітики, можна назвати дослідження С. Шумської та Д. Гринькова, які вважають, що банки з іноземним капіталом уже розпочали широкомасштабне поглинання великого бізнесу своїх українських клієнтів. За даними відкритих джерел, вони наводять приклади, коли банки почали забирати бізнес у власників, які не можуть розрахуватися за кредитами:

- Донецький електromеталургійний завод (ДЕМЗ), що входить до російської групи компаній «Естар», перейшов під управління «Альфа-груп» (до цього у 2008 р. ДЕМЗ було куплено у групи ISTIL при фінансуванні угоди російським Альфа-Банком, що виділив на цю угоду близько 1 млрд. дол. США);
- у стадії банкрутства перебуває горілчаний холдинг «Союз-Віктан», який активно кредитували 6–7 банків, серед яких російські «Сбербанк», ВТБ Банк, Альфа-Банк;
- на початку 2010 р. група російських інвесторів отримала 50% + 2 акції корпорації «Індустріальний Союз Донбасу» (ІСД). Вартість угоди не розголошується, однак відомо, що її профінансував російський ВЕБ (аналітики стверджують, що ІСД був змушений залучити нового інвестора для розрахунків із кредиторами). Зараз корпорація веде перемовини про реструктуризацію заборгованості перед 40 банками [18].

Таким чином, можна зробити висновок, що, незважаючи на цілий ряд позитивних змін, експансія іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі супроводжується значним переліком ризиків для банківського сектору та економіки України в цілому, оскільки іноземні банки в Україні ставлять собі за мету здебільшого власні інтереси, не здійснюючи істотного позитивного впливу на економічний розвиток України та ефективність функціонування всієї банківської системи в цілому. Це вимагає посилення контролю держави над процесом входження іноземного капіталу в український банківський сектор. Разом з тим слід усвідомлювати, що за обмеженості внутрішніх джерел фінансування і вкрай низької довіри населення до банків, достатній рівень зовнішнього фінансування, насамперед по внутрішньобанківських каналах, є необхідною умовою пом'якшення ресурсних обмежень української економіки, поліпшення платіжного балансу, відновлення кредитування реального сектору. Тому стратегія державного управління процесом входження іноземних банків в Україну має полягати в тому, щоб максимально інтегрувати їх в українську економіку, орієнтуючи на виконання пріоритетних національних завдань.

Список використаних джерел

1. Геєць В. М. Іноземний капітал у банківській системі України / В. М. Геєць // Дзеркало тижня. – № 26 (605). – Режим доступу : <http://www.dt.ua/2000/2040/53895>.
2. У. В. Економічна сутність іноземного банківництва : [зб. наук.-техн. праць] / У. В. Владичин // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2007. – Вип. 17.2. – С. 147-151.
3. Осадчий Є. С. Етапи та форми входження іноземного банківського капіталу в Україну : [зб. наук. праць] / Є. С. Осадчий // Фінанси, облік і аудит. – 2009. – №14. – С. 142-150.
4. Закон України «Про банки і банківську діяльність», із змінами та доповненнями. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Закон України «Про режим іноземного інвестування» із змінами та доповненнями. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Енциклопедія банківської справи України / редкол.: В. С. Стельмах (голова) та ін. – К. : Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
7. Івасів І. Вплив іноземних банків на банківську систему України / І. Івасів, Р. Корнилюк // Вісник НБУ. – 2011. – № 10. – С. 34-41.
8. Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. – К. : Центр наук. досліджень Нац. банку України : Знання, 2011. – 504 с.

9. Економічна енциклопедія : У трьох томах, т. 1 / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Вид. центр «Академія», 2000. – 864 с.
10. Владичин У. В Іноземне банківництво в Україні : [монографія] / У. Владичин ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів : Піраміда, 2011. – 280 с.
11. Офіційний сайт Національного банку України. Основні показники діяльності банків України». – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
12. Гусев Я. О. Експансія іноземного капіталу в банківську систему України: сучасний стан, позитивні наслідки та супутні ризики / Я. О. Гусев // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : [зб. наук. праць] / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2010. – Т. 30. – С. 358-365.
13. Банки в глобальній економіці : [монографія] / О. О. Чуб. – К. : КНЕУ, 2009. – 340 с.
14. Чуприна А. І. Роль іноземного капіталу в банківській системі України / А. І. Чуприна, Т. І. Міщенко // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції : [зб. наук. праць]. – 2010. – №2.
15. Корнилюк Р. В. Антикризова політика іноземних банків в Україні / Р. В. Корнилюк // Фінанси, облік і аудит. – 2010. – №16. – С. 100-108.
16. Офіційний сайт Асоціації українських банків. Аналітична записка «Уроки банківської кризи 2008-2009 років і шляхи стратегічної трансформації банківської галузі України» // Режим доступу: <http://aub.org.ua>.
17. Шелюдько Н. М. Проблеми капіталізації державних банків України та шляхи їх вирішення / Н. М. Шелюдько // Економіка і прогнозування. – 2008. – №3. – С. 45–60.
18. Філонова І. Б. Вплив іноземного банківського капіталу на фінансову безпеку України / І. Б. Філонова // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – №2. – С. 178-183.

Огерчук М. А. Особенности деятельности банков с иностранным капиталом в Украине.

Раскрыта сущность понятий «банк с иностранным капиталом» и «иностраный банк». Проанализировано участие иностранного капитала в отечественной банковской системе и деятельность банков с иностранным капиталом в период финансовой нестабильности. Рассмотрены направления влияния иностранного капитала на развитие банковской системы Украины и отечественной экономики.

Ключевые слова: банк с иностранным капиталом, иностранный банк, иностранный капитал, финансовая глобализация, банковская система.

Ogerchuk M. O. The Features of Activity of Banks with Foreign Capital in Ukraine.

The essence of concepts «bank with foreign capital» and «foreign bank» is exposed. The participation of foreign capital in the domestic banking system and the activity of banks with foreign capital in terms of financial instability are analyzed. The influence of foreign capital on the banking system of Ukraine and the domestic economy is considered.

Key words: bank with foreign capital, foreign banks, foreign capital, financial globalization, banking system.

Надійшло 10.09.2012 р.